

ВИЗНАЧЕННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Актуальність дослідження. Сьогодні формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міждержавному, міжнаціональному рівнях, де основні пріоритетні напрями та підходи проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти [1].

Невід'ємною рисою сучасної освітньої політики кожної держави є інтеграція у міжнародне співтовариство. Реалізація цієї мети передбачає необхідність запровадження нових підходів до усього навчально-виховного процесу. Одним з таких інноваційних підходів виступає компетентісно орієнтоване навчання. Зазначимо, що поняття компетентісної освіти прийшло до нас із зарубіжних країн, де цей напрям дослідження активно розвивається як у теорії, так і на практиці [2].

Поступове входження України в європейський та світовий простір характеризується переосмисленням, а потім й впровадженням європейських та світових стандартів освіти.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Компетентісно орієнтований підхід до стандартизації освіти поширений у провідних країнах світу, де відбувається процес визначення та відбору ключових компетентностей. Впровадження компетентісного підходу до стандартизації змісту освітніх галузей є, на думку багатьох міжнародних експертів, одним із важливих моментів сучасних наукових педагогічних досліджень.

Щоб розробити концептуальні засади компетентісного підходу в освітньому аспекті в рамках Федерального статичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США і Канади

було започатковано Програму «Визначення та відбір ключових компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» зі скороченою назвою «ДеСеКо». У даній програмі поняття **«компетентність»** визначається як здатність відповідати на складні вимоги шляхом використання та мобілізації психологічних ресурсів (включаючи вміння та ставлення) у певному контексті [3, 4] (пер. з англійської наш. – *І. П.*).

У робочій програмі Європейської Комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система» термін «компетентність» розглядається як комбінація вмінь, знань, здібностей і ставлення до навчання і набуття практичного досвіду [4, 3]. Крім того, остання програма надає визначення поняття «ключові компетентності».

Узагальнюючи зміст наведених вище документів, наведемо дефініцію цьому поняттю. На нашу думку, ключові компетентності фахівця – це педагогічна категорія, що передбачає змінний, багатофункціональний набір знань, умінь та особистісного ставлення до подій, які відбуваються у суспільстві, природі, свідомості. Ключові компетентності потрібні всім індивідам для особистісної реалізації, розвитку, соціальної інтеграції та працевлаштування.

Ключові компетентності складають базу культурного, соціального та людського капіталу, що включає в себе:

- особистісний потенціал та розвиток протягом життя (*культурний капітал*);
- активна громадянська позиція та інтеграція у суспільстві (*соціальний капітал*);
- професійна зайнятість (*людський капітал*) [4, 3].

Особливого значення компетентісно орієнтована освіта набуває при підготовці майбутніх вчителів, оскільки педагогу потрібно оволодіти комплексом ключових компетентностей, щоб здійснювати свою професійну діяльність. *Визначення ключових компетентностей*

вчителів на основі провідних положень європейської освітньої політики і є метою нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі компетентности в освіті присвячено багато праць. Основні аспекти становлення компетентісного підходу в Європі описані у працях як вітчизняних (Н. Бібік, О. Овчарук, О. Пометун, В. Ягупов та ін.), російських (І. Зімняя, Хуторской та ін.), так і зарубіжних науковців (У. Бек, А. Брунер, Ф. Вайнерт, Д. Валь, Е. Кліме, Х. Кнауф, Д. Кур, Д. Мартенс, Х. Мендель, Д. Рамен, Ф. Фрідріх, Д. Хегер, та ін.).

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід зародився у США, і однією з перших публікацій, що «відкрила» цю проблематику, була стаття Д. Маклелланд (1973 р.) «Тестувати компетентність, а не інтелект» [5]. Однак не в США, а у Великобританії концепція компетентісно-орієнтованої освіти з 1986 року була взята за основу національної системи кваліфікаційних стандартів й отримала офіційну підтримку керівництва. До компетентісного підходу в зміст освіти, як і при традиційних підходах, входять знання, способи та досвід репродуктивної і творчої діяльності, досвід ціннісного ставлення до світу, але при цьому основний акцент робиться на практичному оволодінні тими, хто вчиться, цим змістом [6, 22].

Сучасна науково–педагогічна література містить достатню кількість інформації, яка спрямована на *пояснення суті компетентісного підходу в освіті*. Найбільш часто вживаними термінами є *компетентність, ключові компетентності, компетенція, компетентний*.

Розглянемо як трактують ці поняття науковці. У більшості зарубіжних досліджень, що з'явилися за останніх 5-7 років, такі автори як К. Білісл (С. Beelisle), М. Лінард (М. Linard), Б. Рей (В. Rey), Л. Туркал (L. Turkal), М. Джорас (М. Joras) та ін., трактують поняття «компетентність» як здібність мобілізувати всі ресурси (організовані в

систему знання, вміння, навички та здібності), необхідні для виконання завдання на високому рівні, адекватні конкретній ситуації, тобто відповідно до цілей і умов перебігу процесу.

У деяких дослідженнях терміни «компетенція» і «компетентність» чергуються і використовуються як синоніми (Дж. Равен) [7], інші (А. Бермус, Р. Уайт, Е. Шорт) [8] чітко розмежують ці поняття (див. Табл. 1).

Таблиця 1. Розуміння зарубіжними науковцями понять «компетенція» та «компетентність»

Прізвище науковця	Поняття «компетенція»	Поняття «компетентність»
<i>Перша група</i>		
Дж. Равен	здатність людини, що необхідна для виконання конкретної дії в певній галузі діяльності	
<i>Друга група</i>		
Е. Шорт	наявність у людини певних якостей і станів, що, зазвичай, не гарантують їй можливості їхнього практичного застосування	специфічна межа (міра), якою може володіти будь-хто на основі відповідних компетенцій
А. Бермус		системною єдністю, що інтегрує особистісні, наочні і інструментальні (зокрема комунікативні) особливості і компоненти

У педагогічній літературі варіантів компетентностей як освітніх результатів можна спрогнозувати безліч. Так Дж. Равен побудував модель компетентностей із 143 елементів, що робить її застосування проблематичним [7]. Тому поняття «ключові компетентності» запроваджене цілком слушно, адже вони охоплюють провідні, базові компетентності.

З метою чіткого розмежування понять «компетентність» і «ключові компетентності», необхідно звернутися до досліджень видатного українського науковця **Ольги Пометун**, яка зазначає, що система компетентностей в освіті складається з таких груп:

- **ключові компетентності** – тобто надпредметні (міжпредметні) компетентності, що визначаються як здатність людини здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності, ефективно розв'язуючи відповідні проблеми;

- **загально-галузеві компетентності** – це ті, що їх набуває студент упродовж засвоєння змісту тієї чи іншої освітньої галузі на всіх щаблях навчання в університеті;
- **предметні компетентності** – такі, що формуються у студента упродовж вивчення того чи іншого предмету на всіх курсах університету [9, 67].

Зарубіжні та вітчизняні автори наголошують, що зміст ключових компетентностей має змінну, рухливу та непостійну структуру. Елементи цієї структури залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей та можливостей самовизначення особистості в соціумі.

Більшість вітчизняних авторів (Н. Бібік, О. Пометун, О. Овчарук та ін.) одностайні у визначенні ознак ключових компетентностей – поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатокомпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції тощо.

Зарубіжні автори пропонують різні системи ключових компетентностей. Так, Європейською Організацією економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) виділено три категорії ключових компетентностей:

- 1) **автономна дія** – здатність захищати та піклуватись про відповідальність, права інших; здатність здійснювати особисті проекти у широкому контексті;
- 2) **інтерактивне використання засобів** – здатність інтерактивно використовувати нові інформаційні технології;
- 3) **вміння функціонувати в соціально гетерогенних групах** – здатність успішно взаємодіяти з іншими, співпрацювати, улагоджувати конфлікти [10, 33].

За документами Ради Європи виділено такі види ключових компетентностей: *полікультурна, інформаційна, соціальна,*

політична, комунікативна, загальнокультурна, пізнавально-інтелектуальна, трудова (підприємницька), побутова [4, 1].

У інших Європейських документах, наприклад, у робочій програмі Європейської Комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система», визначено вісім груп (domains) ключових компетентностей, кожна з яких включає визначення, а також перелік відповідних знань (knowledge), вмінь (skills) і цінностей (attitudes). Відтак, до переліку груп ключових компетентностей укладачі цієї програми відносять:

- спілкування рідною мовою;
- спілкування іноземною мовою;
- математичні знання і базові знання науки і технології;
- компетентність у цифрових технологіях;
- вміння навчатися;
- міжособистісна та громадянська компетентність;
- підприємництво;
- культурне вираження [4, 7-8].

Ретельний огляд європейських документів, присвячених ключовим компетентностям, показує, що питання визначення груп та видів ключових компетентностей, потребує ще додаткового дослідження. Проте, при зіставленні вищезазначених переліків стає очевидною спорідненість підходів до визначення груп ключових компетентностей (див. Табл. 2).

Таблиця 2. Європейські документи про ключові компетентності.

Порівняльна таблиця

<i>Документи Ради Європи</i>	<i>Робоча програма Європейської Комісії «Ключові компетентності для навчання протягом життя. Європейська довідкова система»</i>
полікультурна загальнокультурна	культурне вираження
інформаційна побутова	компетентність у цифрових технологіях
соціальна політична	міжособистісна та громадянська компетентність

комунікативна	спілкування рідною мовою спілкування іноземною мовою
пізнавально-інтелектуальна	вміння навчатися математичні знання і базові знання науки і технології
трудова (підприємницька)	підприємництво

В умовах, коли спостерігається переорієнтація освітніх програм та педагогічних технологій на компетентнісний підхід, головна роль приділяється вчителю як організатору такого процесу. Компетентнісний підхід надає сучасній вищій школі широкі потенційні можливості для підвищення якості підготовки майбутніх фахівців. Європейське освітнє співтовариство активно розглядає і впроваджує можливості компетентнісного підходу при підготовці вчителів. Про це свідчать численні наукові розвідки і нормативна база деяких Європейських держав. Вважаємо за доцільне розглянути ключові аспекти і положення деяких з них. Так, у програмі «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій вчителів» окреслене коло загальних європейських переваг підготовки майбутніх педагогів. Передусім це націленість на отримання (*узагальнено нами – І. П.*):

- висококваліфікованої професії;
- професії, що відповідає самонавчанню протягом життя;
- мобільної професії;
- професії, заснованої на партнерстві [11, 3].

У більшості зарубіжних публікацій, присвячених підготовці вчителів сучасного зразка за європейськими вимогами, йдеться про такі поняття як *«компетентність вчителя»* та *«ключові компетентності вчителя»*. Зупинимось на аналізі змісту цих понять більш детально.

У програмі Європейської Комісії «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій вчителів» наголошується на важливості і значущості цієї професії, оскільки вона має вагомий вплив на суспільство і відіграє важливу роль у розвитку людського потенціалу і формуванні світогляду майбутніх поколінь. Для досягнення цих цілей Європейський Союз розглядає роль вчителів та їх навчання протягом

життя і кар'єрного розвитку як провідні пріоритети [11, 4]. З огляду на це, вчителі повинні бути готові відповідати зростаючим вимогам суспільства знань, готувати учнів до навчання протягом життя. Підготовлені вчителі повинні вміти аналізувати усі аспекти навчального процесу у його зв'язку із певним предметом, навчальною програмою, педагогічними інноваціями, науково-дослідною роботою, а також соціальним і культурним вимірами навчання. Діяльність вчителів є дуже важливою у підготовці учнів до їх ролі як громадян ЄС. Ті, хто навчає учнів, самі повинні визнавати і поважати різні культури, до того ж повинні прищеплювати цю культуру тим, хто вчиться.

У доповіді Європейської Комісії «Ключові компетентності – планування навчальних програм» щодо програми «Освіта та підготовка 2010» серед компетентностей вчителів зазначаються такі:

- вміння самостійно навчатися;
- вміння аналізувати свою діяльність;
- вміння вести дослідницьку роботу, що є частиною професійного розвитку;
- набуття культури навчання протягом життя;
- вміння критично оцінювати свої методи;
- вміння злагоджено працювати у колективі [12, 2].

У доповіді-обговоренні Європейської організації зі стратегій освіти вчителів (англійською – ENTEP) «Що являє собою «європейський вчитель»?» також розглядається питання визначення компетентностей вчителя. Більш того, головною проблемою доповіді є визначення критеріїв для вчителів Європи XXI століття. У наведеному вище документі розглядаються **компетентності вчителів** та наводиться перелік, запропонований французьким дослідником Ф. Перренудом (1999 р.), що включає у себе такі вміння:

- створювати адекватних умов для навчання учнів;
- управляти процесом навчання учнів;

- правильно діяти в умовах гетерогенних груп;
- розвивати в учнів позитивне ставлення до навчання;
- управляти роботою в малих групах;
- участь у навчальній та організаційній діяльності;
- формувати зацікавленість у діяльності школи з боку батьків і громади;
- використовувати сучасні технології щодня;
- знаходити компроміс між професійними обов'язками та етичними дилемами;
- управляти власним професійним розвитком [13, 2].

Щодо визначення ключових компетентностей вчителів, то вони чітко окреслені лише у Програмі «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій вчителів». На основі вимог і загальних принципів, що містяться у ній, програма визначає три ключові компетентності, що ними мають володіти вчителі.

Перша ключова компетентність – вміння працювати з іншими людьми. Професія вчителя, як відомо, ґрунтується на цінностях соціальної інтеграції та розвитку потенціалу кожного учня. Вчителі повинні володіти знаннями про психофізіологічний розвиток людини та демонструвати впевненість у спілкуванні з іншими. Працюючи з учнями як з особистостями, вчителю необхідно формувати з них повноцінних і активних членів суспільства.

Друга ключова компетентність – вміння працювати з сучасним знанням, технологією та інформацією. Їхня освіта і професійний розвиток повинні забезпечити вміння отримувати доступ, аналізувати, визначати достовірність і передавати знання, ефективно використовуючи технології, де необхідно. Їхні педагогічні вміння повинні дозволяти їм конструювати і управляти навчальним середовищем і використовувати інтелектуальну свободу для вибору шляхів здійснення навчання.

Третя ключова компетентність – вміння працювати з суспільством і у суспільстві: вони беруть участь у підготовці учнів до глобальної відповідальності у якості громадян Європейського Союзу. Вчителі повинні сприяти мобільності та співпраці у Європі, а також підтримувати взаєморозуміння між різними культурами. Вони повинні розуміти баланс між повагою до учнів інших культур, знанням їх розмаїття та визначенням спільних цінностей. Вчителі повинні розуміти фактори, які впливають на соціальну єдність і знати етичні виміри суспільства знань [11, 4].

З поданого переліку ключових компетентностей вчителів, що являють собою Європейський стандарт для підготовки майбутніх педагогів, очевидно, що політика Європейського Союзу спрямована, перш за все, на формування у своїх громадян «європейського світогляду». Вчителі у цьому процесі відіграють і відіграватимуть вагомую роль, оскільки безпосереднім чином впливають на свідомість молодого покоління. Хоча європейський вчитель усвідомлює свій зв'язок з певною країною, але одночасно належить до великого Європейського цілого. Таке співіснування національної ідентичності і міжнаціональної свідомості, розмаїття у єдності є таким чином кардинальним аспектом розвинутої європейської ідентичності з її відкритістю світові в цілому.

Висновки

1. Впровадження компетентісного підходу в освіті, є на думку міжнародних експертів, невід'ємною складовою виховання компетентної людини та працівника, який вміє адекватно діяти у відповідних ситуаціях. Така позиція обумовлена тим, що сьогодні на перший план не тільки те, що знає і вміє спеціаліст, але і те, що він здатний здійснювати як професіонал.

2. Європейські джерела, що присвячені висвітленню поняття компетентність, трактують його як комбінацію вмінь, знань і цінностей. Щодо терміну «ключові компетентності», то він визначається як змінний, багатофункціональний набір знань, умінь і ставлень, які потрібні усім індивідам для особистісної реалізації і розвитку, інтеграції і працевлаштування.

3. Розгляд аспектів компетентнісного підходу в освіті пов'язаний із функціонуванням таких понять як «компетентність», «ключові компетентності», «компетенція», «компетентний». Слід зазначити, що деякі автори не вважають терміни «компетентність» і «компетенція» тотожними, наводячи для кожного окреме визначення.

4. Численні автори, які займаються питаннями компетентнісного підходу в освіті, виділяють різну кількість необхідних для фахівця компетентностей. Відтак, постає необхідність їх класифікації. Ми підтримуємо класифікацію О. І. Пометун, згідно якої система компетентностей в освіті складається з таких груп: ключові, загально-галузеві, предметні.

5. Згідно позицій зарубіжних і вітчизняних авторів, ключові компетентності змінні, мають рухливу і перемінну структуру, залежать від пріоритетів суспільства, цілей освіти, особливостей і можливостей самовизначення особистості в соціумі. Ознаками ключових компетентностей є поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатоконпонентність, спрямування на формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції тощо.

6. Європейські джерела є одностайними у визначенні ключових компетентностей. Відтак, згідно документів OECD та ін., виділено три категорії та вісім груп ключових компетентностей.

7. Ключові компетентності вчителів посідають чільне місце у даній проблематиці, оскільки Європейська політика приділяє їм

особливу увагу. Згідно програми «Загальні європейські принципи компетентностей і кваліфікацій вчителів», до ключових компетентностей вчителів належать такі вміння: 1) працювати з іншими людьми, 2) працювати зі знанням, технологією та інформацією, 3) працювати з суспільством і у суспільстві.

Література:

1. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
2. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
3. The Definition and Selection of Key Competencies. Executive Summary. – OECD, 2005. – 20 p.
4. Key Competences for Lifelong Learning. A European Reference Framework. – Brussels: European Commission, 2004. – 20 p.
5. McClelland D. C. Testings for Competence Rather Than for «Intelligence» // American Psychologist. – 1973. – Vol.28. - №1. – P. 1-14.
6. Мешко О. І. Психологічна підготовка майбутнього вчителя в контексті компетентнісного підходу // Професійні компетенції та компетентності вчителя. Матеріали регіонального науково-практичного семінару. – Тернопіль, 2006. – 188 с.
7. Равен Д. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Пер. с англ. – М.: «Когито-Центр», 1999. – 124 с.
8. White R.W. Motivation Reconsidered: The Concept of Competence // Psychological Review. – 1959. - № 66. – P. 297–333.
9. Пометун О. І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. //

Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.

10. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентісного підходу в сучасній освіті // Шлях освіти. - №4. – 2007. – С. 32-37.
11. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. – European Commission, 2004. – 5 p.
12. Education and Training 2010 Programme. Joint seminar Report. Cluster «Key Competences – Curriculum Development». – 2008. – 6 p.
13. Schratz M. What is a «European teacher»? A Discussion Paper. – European Network on Teacher Education Policies (ENTEP), 2004. – 6 p.